

Užmirštas Pirmosios Lietuvos Respublikos politikas teisininkas Pranas Viktoras Raulinaitis ir jo slaptas 1952 m. rankraštis apie lietuvių tautos suverenumą (ištrauka)

Dovilė Sagatienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokykla

Mykolas Romeris University, Law School

dovile.sagatiene@mruni.eu

Santrauka. Publikuojama Pirmosios Lietuvos Respublikos I, II ir III Seimų nario, teisės daktaro Prano Viktoro Raulinaičio (1895–1969) 1952 m. parengto rankraščio „Lietuvių tautos suverenumas; istoriniai-teisinė raida kovų už teisę ir laisvę“ ištrauka (III dalis. Atgimusioji Lietuva. 15. Tautos suverenumas valstybės konstitucijoje). Šios ištraukos lydimajame tekste glaustai pristatoma rankraščio atradimo istorija, autoriaus gyvenimas bei atskleidžiama viso rankraščio ir jo ištraukos potenciali vertė. Tikimasi, jog šios ištraukos publikavimas paskatins susidomėjimą visu kūriniu, saugomu Kongreso bibliotekoje Vašingtone (JAV), ir pagreitins jo leidybos procesą ne tik lietuvių, bet ir anglų kalba.

Reikšminiai žodžiai: Pirmoji Lietuvos Respublika, Pranas Viktoras Raulinaitis, lietuvių tautos suverenumas, istorijos šaltiniai, Kongreso biblioteka.

The Forgotten Politician and Lawyer of the First Republic of Lithuania Pranas Viktoras Raulinaitis and His Secret 1952 Manuscript About the Lithuanian National Sovereignty (Excerpt)

Abstract. We present an excerpt (Part 3. The reborn Lithuania. 15. Sovereignty of a nation within the state constitution) from the manuscript *Lietuvių tautos suverenumas; istoriniai-teisinė raida kovų už teisę ir laisvę* ('Lithuanian National Sovereignty: Historical and Legal Development of the Struggle for Rights and Freedom') prepared in 1952 by the member of the 1st, 2nd, and 3rd Seimas of the First Republic of Lithuania the PhD doctor in law Pranas Viktoras Raulinaitis (1895–1969). The excerpt has an accompanying text briefly describing the history of the manuscript's discovery and the author's biography as well as outlining the potential value of the excerpt. We hope that the publication of this excerpt will trigger interest in the entire work preserved at Library of Congress in Washington, D.C., USA and accelerate the process of its publication not only in the Lithuanian but also in the English language.

Keywords: the First Republic of Lithuania (the Republic of Lithuania, 1918–1940), Pranas Viktoras Raulinaitis, sovereignty of the Lithuanian nation, history sources, library of Congress.

Nuostabiausia istoriko, tarp jų ir teisės istoriko, darbo dalis yra naujų dalykų atradimas. Archyvuose rinkdamas informaciją moksliniams tyrimams, teisės istorikas visada dirba išplėtęs akis, nes bet kada gali atrasti ką nors įstabaus. Tikimės, kad publikuojama Lietuvos tarpukario politiko, teisininko Prano Viktoro Raulinaičio (1895–1969) 1952 m. parengto rankraščio „Lietuvių tautos suverenumas; istoriniai-teisinė raida kovų už teisę ir laisvę“ ištrauka (III dalis. Atgimusioji Lietuva. 15. Tautos suverenumas valstybės konstitucijoje, p. 98–111)) ir yra tas mokslinis atradimas, kurio rimtesni tyrinėjimai dar laukia. Šio lydimosio teksto tikslai – glaustai pristatyti rankraščio atradimo istoriją, autoriaus gyvenimą, paties rankraščio pasakojamą istoriją ir skelbiamos ištraukos publikavimo principus.

Rankraščio atradimo istorija

Iki tol nežinomą P. V. Raulinaičio rankraštį „Lietuvių tautos suverenumas; istoriniai-teisinė raida kovų už teisę ir laisvę“¹, kuris, kaip rodo ant jo užrašyta data, baigtas rengti 1952 m., atrado Mykolo Romerio universiteto (MRU) Teisės mokyklos mokslininkė prof. dr. Ieva Deviatnikovaitė, lankydama Kongreso bibliotekoje Vašingtone (JAV) – čia, būdama prestižinėje *Fulbright* stažuotėje, ieškojo medžiagos tyrimams administracinės teisės srityje. Rankraštis, niekieno nevartytas daugiau nei 60 metų, saugomas šios bibliotekos Retų knygų – Teisės bibliotekos skaitykloje (*Rare Books – Law Library Reading Room* (Madison, LM242), šifras KKJ7101.R38, 1952. Padedama Hamline'o universiteto (JAV) profesoriaus Davido Schultz, profesorė rado minėto rankraščio autoriaus giminių Amerikoje (šiuo metu ten gyvena keturi anūakai), jie 2018 m. gruodžio 7 d. pateikė raštišką sutikimą kopijuoti leidinį ir perduoti jo kopiją minėtai MRU profesorei. Dar po pusmečio, 2019 m. gegužę lankydamasis MRU, profesorius Davidas Schultzas susisiekė su šio teksto autore – domino jos, teisės istorikės, tyrinėjusios sovietmetį Lietuvoje, nuomonę apie rankraščio vertę ir perspektyvas. Taip nutiko, kad dar po pusmečio, 2019 m. lapkritį, teisės istorikai *Fulbright* stažuotės metu pačiai teko lankytis JAV Kongreso bibliotekoje, tad ji taip pat turėjo progą susipažinti su rankraščio originalu. Pirmąkart visuomenei rankraštis šio teksto autorės buvo pristatytas 2020 m. rugsėjo 25 d. MRU organizuotoje mokslinėje konferencijoje „Lietuvos teisės tradicijos raida“, skirtoje Mykolo Romerio 140-osioms gimimo metinėms². Vis dėlto preliminarus rankraščio vertinimas neatsiejamas nuo autoriaus ir turinio vertinimo, tad toliau apžvelgiame autoriaus profesinę asmenybę bei pateikiame pirminę jo parengto rankraščio turinio analizę.

Rankraščio autoriaus istorija

P. V. Raulinaitis gimė 1895 m. rugsėjo 23 d. Čisavos kaime (tuometinis Sasnavos valsčius, Marijampolės apskritis) pasiturinčių valstiečių šeimoje ir iki mirties 1969 m. daug kartų keitė gyvenimo būdą ir profesiją: buvo teisininku, politiku, emigrantu, mokslininku, advokatu, teismo darbuotoju, dėstytoju, visuomenininku, rašytoju, ateitininku, įvairių organizacijų vadovu. Bene išsamiausia profesinė informacija apie šią asmenybę pateikiama veikale „Lietuvos Respublikos Seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas“. Jam apie P. V. Raulinaitį duomenis surinko istorikas A. Svarauskas³. Todėl čia atskleista ta autoriaus gyvenimo dalis, kuri, tikėtina, daugiausia lėmė rankraščio parengimą⁴.

¹ Raulinaitis, P. V. Lietuvių tautos suverenumas; istoriniai-teisinė raida kovų už teisę ir laisvę. Rankraštis, 1952. *Library of Congress, Rare Books – Law Library Reading Room* (Madison, LM242), KKJ7101. R38, 1952, žr. taip pat: <https://lccn.loc.gov/66057564>.

² MRU mokslinė konferencija „Lietuvos teisės tradicijos raida“, skirta Mykolo Romerio 140-osioms gimimo metinėms paminėti, 2020-09-25. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=se5b8Y3T23U>

³ Svarauskas, A. Raulinaitis Pranas Viktoras. *Lietuvos Respublikos Seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas* / Sud. A. Ragauskas, M. Tamošaitis. Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007, p. 435–438.

⁴ Publikuojama P. V. Raulinaičio rankraščio ištrauka nėra pirmas jo tekstas šiame žurnale. Ankstesnės P. V. Raulinaičio rankraščių dalių publikacijos: Raulinaitis, P. V. Parlamentinė užsienio politikos kontrolė. *Parlamento studijos*, 2013, Nr. 14, p. 178–207, taip pat prieiga per internetą: <https://journals.lnb.lt/parliamentary-studies/article/view/256/216>. Šio lydimosio teksto įžangoje taip pat pateikta daug informacijos apie P. V. Raulinaitį. Žr. Veilientienė, A. Įžanga P. V. Raulinaičio straipsniui: tarpukario Lietuvos parlamentaras apie parlamentinę užsienio politikos kontrolę. *Parlamento studijos*, 2013, Nr. 14, p. 175–177, taip pat prieiga per internetą: <https://journals.lnb.lt/parliamentary-studies/article/view/255/215>. Taip pat žr. nuorodą nr. 6.

Kaip teisininkas P. V. Raulinaitis pradėjo formuotis studijuodamas teisę Maskvos universitete (1917 m.). Dėl bolševikų perversmo buvo priverstas studijas nutraukti ir tęsti jau vakarietiškame Fribūro universitete (1919 m.) Šveicarijoje. Ten 1923 m. įgijo teisės mokslo daktaro laipsnį. Be to, 1927 m. eksternu baigė Lietuvos universiteto Kaune Teisių fakultetą, iki 1931 m. dirbo advokatu Kaune, vėliau (1931–1944 m.) dirbo Kauno metropolijos kurijos, o vokiečių okupacijos metais (1941–1944 m.) ir Švietimo ministerijos juriskonsulu. Gretutinis P. V. Raulinaičio teisės dėstytojo vaidmuo irgi atsiskleidė gana anksti: jau 1924–1936 m. jis dėstė žemės ūkio, miškų ir civilinę teisę Žemės ūkio akademijoje Dotnuvoje ir Aukštojoje administracijos mokykloje Kaune, vokiečių okupacijos metais (1941–1944 m.) – Vilniaus universitete, čia 1941–1943 m. ėjo Teisės fakulteto Prekybinės teisės katedros vedėjo pareigas, o nuo 1941 m. buvo ir Vytauto Didžiojo universiteto profesorius. Vadinasi, P. V. Raulinaitis, kaip ir visi tuomet dar carinės Rusijos sudėtyje buvusios Lietuvos jaunuoliai, teisės studijas pasirinkę Rusijoje, dėl drastiškai pasikeitusių aplinkybių turėjo galimybę ne tik įgyti prestižinį vakarietišką teisinį išsilavinimą, bet ir žinias pritaikyti naujai besikuriančioje nepriklausomoje Lietuvos valstybėje⁵.

Dar vienas ryškus P. V. Raulinaičio kelias – aktyvi valstybinė ir politinė veikla. Prasidėjusi dar 1919 m., dėl 1926 m. perversmo ji nutrūko 1927 m. prezidentui Antanui Smetonai paleidus III Seimą. 1919 m. P. V. Raulinaitis stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę Kaune, dirbo spaudos propagandos skyriuje, su Lietuvos krikščionių demokratų partija įsteigė Lietuvos darbo federaciją ir jai vadovavo bei 1919 m. prisidėjo steigiant profsąjungas. 1922–1923 m. jis buvo I Seimo, 1923–1926 m. II Seimo (vicepirmininkas), 1926–1927 m. III Seimo (Darbo federacijos frakcijos) narys. P. V. Raulinaičiui dirbant Seime, atsiskleidė jo polinkis megzti ryšius su užsienio valstybėmis, plėsti Lietuvos diplomatinės galimybės: nuo 1922 m. gruodžio 10 d. jis buvo Lietuvos delegacijos narys Tautų Sąjungos pilnaties sesijoje Ženevoje (Šveicarija), 1925–1926 m. – tarptautinės Tarparlamentinės tarybos Seime narys, 1924–1926 m. – Lietuvos atstovas tarptautiniuose suvažiavimuose Danijoje, Belgijoje, Italijoje ir kitur. P. V. Raulinaitis užsiėmė ne tik politine veikla, bet ir buvo daugelio kultūrinių, politinių organizacijų narys ar steigėjas: Blaivybės, Naujosios Romuvos bičiulių, lietuvių – prancūzų (1923–1940 m. – valdybos narys, bibliotekos vedėjas, 1936–1940 m. – prancūzų kalbos ir literatūros kursų vedėjas), lietuvių – amerikiečių, lietuvių – šveicarų, lietuvių – žydų draugijų narys; Šaulių sąjungos valdybos narys, teisininkų draugijos narys bei kitų organizacijų narys. 1925 m. įsteigė Lietuvos mažažemių ir naujakurių sąjungą ir jai vadovavo.

P. V. Raulinaičiui taip pat nebuvo svetimas rašymas: jis bendradarbiavo lietuvių laikraščiuose „Lietuva“, „Rytas“, „XX amžius“, „Naujoji Romuva“, „Lietuvos aidas“, kituose. Aktyviai reiškėsi katalikiškoje spaudoje: „Nepriklausomoje Lietuvoje“, „Lietuvoje“, „Laisvėje“, „Ryte“, „XX amžiuje“, „Mūsų laikraštys“, „Naujojoje Romuvoje“, „Darbininke“, „Ateityje“ ir kitur. Talentą rašyti sujungus su teisine moksline veikla gimė moksliniai darbai „Parlamentarizmas“ (1925 m.)⁶, „Administracijos principai“ (1926 m.)⁷, „Darbo organizacijos metmenys“ (1930 m.).

1944 m. emigravęs į Vokietiją, P. V. Raulinaitis tarsi iš naujo pradėjo jungti išbandytas veiklas. Dar 1944 m. pavyko užimti Fribūro Apeliacinio teismo darbuotojo pareigas, o 1945 m. prancūzų karo valdžios buvo priimtas karo teismų advokatu prie karinių teismų. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad karo

⁵ Plačiau žr. Sagatienė, D. Neištirta Lietuvos moterų istorija: jų kelias teisininko profesijos link XIX–XX a. sandūroje. *Lyčių studijos ir tyrimai*, 2015, Nr. 13, p. 10–24, taip pat prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2015~1488467834646/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.

⁶ Raulinaitis, P. V. *Parlamentarizmas*. Istoriniai-teoretiniai parlamentinės tvarkos bruožai. Klaipėda: Lituania, 1925. Šio darbo ištraukos publikuotos ir žurnale „Parlamento studijos“. Žr. Raulinaitis, P. V. Parlamentinė užsienio politikos kontrolė. *Parlamento studijos*, 2013, Nr. 14, p. 178–207, taip pat prieiga per internetą: <https://journals.lnb.lt/parliamentary-studies/article/view/256/216>. Ištrauką lydintis tekstas: Veilientienė, A. Įžanga P. V. Raulinaičio straipsniui: tarpukario Lietuvos parlamentaras apie parlamentinę užsienio politikos kontrolę. Tęsinys: Raulinaitis, P. V. Parlamentarizmas. II. Parlamentinės tvarkos esmė. *Parlamento studijos*, 2018, Nr. 25, p. 190–214, taip pat prieiga per internetą: <https://journals.lnb.lt/parliamentary-studies/article/view/53/40>. Ištrauką lydintis tekstas: Veilientienė, A. Seimo nario Prano Viktoro Raulinaičio knyga „Parlamentarizmas“. *Parlamento studijos*, 2018, Nr. 25, p. 188–189, taip pat prieiga per internetą: <https://journals.lnb.lt/parliamentary-studies/article/view/52/39>.

⁷ Raulinaitis, P. V. *Administracijos principai*. Kaunas: Valstybės sp., 1926.

nuniokotoje Vakarų Europoje P. V. Raulinaitis, būdamas užsienietis, gavo tokias pareigas, kurioms reikalingas specifinis teisinis išsilavinimas. Vadinasi, jis turėjo ne tik kokybišką ir vertingą išsilavinimą, bet ir išlaikė nuoseklius ryšius su vietos bendruomenėmis, kuriuos užmezgė dar iki karo gyvendamas Lietuvoje. Vėliau P. V. Raulinaitis išitraukė į visuomeninę veiklą, susijusią su migrantų ir karo pabėgėlių lavinimu: 1946 m. vieną semestrą dėstė Hamburge įsteigtame Pabaltijos universitete, 1948 m. vadovavo dipukų (DP, *Displaced Persons*) profesiniam švietimui, o 1948 m. tapo Prekybos mokyklos Fribūre steigėju ir vadovu (ten dėstė teisę). Vis dėlto situacija dar tik bandančioje atsigausti Europoje buvo nepavydėtina, todėl 1949 m. P. V. Raulinaitis emigravo į Australiją, kur pagal galimybes toliau užsiėmė aktyvia visuomenine veikla: 1950–1952 m. buvo Australijos lietuvių kultūros fondo pirmininkas, rašė išeivijos žurnalams „Tėviškės aidai“, „Mūsų pastogė“, „Švyturys“, 1950 m. Melburne įkūrė Karaliaus Mindaugo aukštųjų mokslų institutą ir iki 1954 m. išvykimo į JAV jam vadovavo. Apsigyvenęs JAV vertėsi nekilnojamojo turto prekyba ir draudimu, 1955 m. prisidėjo steigiant Lietuvos mokslo institutą Los Andžele, 1957–1959 m. buvo Lietuvos teisininkų draugijos Los Andželo skyriaus pirmininkas, jo darbų galima rasti išeivijos spaudoje⁸. Mažiausiai žinoma apie paskutinį P. V. Raulinaičio gyvenimo dešimtmetį iki mirties 1969 m. spalio 13 d. Los Andžele.

Rankraščio pasakojama istorija

Būdamas įgijęs vakarietišką teisininko išsilavinimą, užsiimdamas intensyvia politine ir visuomenine veikla, P. V. Raulinaitis tapo asmenybe, siekiančia aktyviai keisti ir lemti politinį gyvenimą. Vėliau, ypač nuo 1927 m. apribojus P. V. Raulinaičio politinę veiklą Lietuvoje ir nuo 1944 m. jai praktiškai nutrūkus emigracijoje, šis siekis įgavo kitų išraiškos formų – P. V. Raulinaitis ėmėsi slapta rašyti teisinio turinio rankraštį apie Lietuvos suverenumą.

Kaip rodo rankraštyje nurodyta data, jis baigtas rengti 1952 m., t. y. autoriui dar gyvenant Australijoje. Įdomu, kad autorius nepaliko rankraščio saugoti šiame žemyne, o išsivežė į JAV ir patikėjo saugoti Kongreso bibliotekai Vašingtone. Toks sprendimas neabejotinai buvo susijęs su tuometine politine situacija – Šaltojo karo metu, ypač jo įkarštyje, sunku buvo rasti patikimesnę vietą negu JAV politinis centras. Rankraštis buvo tarsi tiksinti bomba – jame (Stalinas dar tebebuvo gyvas) pateikiama informacija apie tikruosius Sovietų veiksmus Lietuvoje, jie įvertinti kaip neteisėti, tad kėlė grėsmę ne tik pačiam autoriui, bet ir jo giminaičiams, likusiems okupuotoje Lietuvoje.

Rankraščio apimtis – 312 puslapių, rašytų lietuvių kalba spausdinimo mašinėle. Jį sudaro trijų puslapių pratarinė („pratartis“), turinys, 4 dalys, priedai (Lietuvos Respublikos 1922 metų konstitucija ir literatūros sąrašas) ir rodyklė. Pirma dalis „Bendrieji paaiškinimai“ (1–48 p.) pristato lietuvių tautos senovę, bendrąją tautos sąvoką, tautos suverenumo terminą, jo esminį požymį, kad negalima suverenumo atsisaikyti, bei lietuvių kovas už jį. Antroje dalyje „Praeities gadynė“ (48–79 p.) kalbama apie Lietuvos valstybės kūrimąsi, bendrą istoriją su Lenkija nuo Liublino unijos baigiant skyriumi „Lietuvių Tauta okupacijoje prieš pirmą pasaulinį karą“. Trečia dalis „Atgimusioji Lietuva“ (79–165 p.) yra ilgiausia, čia nuosekliai atskleidžiamas Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimas 1918 m., kai kurios svarbiausios politinės institucijos („Valstybės Taryba ir Steigiamasis Seimas“), taip pat tautos suverenumo ir konstitucijos santykis, Lietuvos padėtis „tarp dviejų kaimynų“, t. y. analizuojami Vokietijos ir Sovietų Sąjungos susitarimai dėl Lietuvos likimo, Lietuvos ir Sovietų Sąjungos teisiniai santykiai, tarptautinių sutarčių privalomumas bei Antrojo pasaulinio karo pradžia ir Lietuvos bandymas išlaikyti neutralumą. Paskutinė, ketvirta dalis „Kovos už tautos išlaisvinimą“ (165–248 p.) aiškiai brėžia pasipriešinimo motyvą, joje aprašomos Lietuvos okupacijos, akcentuojama Lietuvos aneksija, aptariama tarptautinė Lietuvos būklė po okupacijos 1944 m. bei pastangos atkurti valstybingumą, įskaitant VLIK įsteigimą ir diplomatines pastangas išlaikyti Lietuvos suverenumo likučius užsienyje.

⁸ Raulinaitis, P. V. Tautos suverenumas. *Lietuva*, 1954, Nr. 5.

Taigi, pirmojoje rankraščio dalyje atskleidžiama ilga Lietuvos valstybingumo istorija ir valstybės teisė egzistuoti naudojantis teisiniais instrumentais – suverenumo koncepcija. Rankraštis vertingas vien tuo, kad suteikia įvairių žinių: tiek apie tuometinių Lietuvos teisininkų (elito) mąstymą (atminties studijos), tiek apie okupacijos patirtį, valstybę ir teisę (teisės, politikos, istorijos studijos). Be to, jame pateikiama menkai žinomų istorinių šaltinių ir faktų (istorijos studijos).

Bene įdomiausia šio rankraščio galimą reikšmę analizuoti iš profesoriaus Mykolo Romerio (1880–1945) darbų perspektyvos, nes, artėjant sovietams prie Lietuvos, 1944 m. pavasarį M. Romeris baigė studiją „Istorinė Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos įvertinimas“. Joje dėmesį skyrė Lietuvos, paskelbtos sąjungine Sovietų sąjungos respublika, teisinės padėties 1940 m. analizei⁹. Tai pirma mokslinė istorinė-teisinė studija, skirta 1940 m. vasaros įvykių Lietuvoje bei Lietuvai primestos sovietinės konstitucijos mokslinei analizei ir jai vertinti. Leidėjų pavadinta „Lietuvos sovietizacija 1940–1941 m.“, autorių pridengus kriptonomu „X. Y“, studija lietuvių pabėgėlių nuo sovietinės invazijos dėka atsirado Vokietijoje, čia 1949 m. pirmą kartą publikuota, o po keturiasdešimties metų (1989 m.) – ir Lietuvoje (čia jau buvo įsibėgėjęs Atgimimas, Sovietų sąjungoje – perestroika)¹⁰. Kitais metais studija pakartotinai išleista viena knyga su to paties autoriaus „Lietuvos konstitucinės teisės paskaitomis“, o po dešimtmečio – ir atskiru pakartotiniu leidiniu (2011 m.).

Taigi, šiuo darbu M. Romeris pratęsė ir vainikavo savo sovietologinius tyrimus. Tuo tarpu P. V. Raulinaičio rankraštyje teisiškai įvertintas 1926 m. perversmas, Lietuvos okupacija ir aneksija 1940 m., Tautų Sąjungos pareigų nevykdymas sąjungos narei Lietuvai. Autorius, rašydamas tarpdisciplininiu stiliumi ir sujungdamas istorinius, politinius bei teisinius argumentus, siekė visapusiškai atskleisti Lietuvos valstybingumo pagrįstumą. M. Romerio darbo kontekste pažymėtinos kelios galimos P. V. Raulinaičio rankraščio vertinimo kryptys: doktriniškumas – kūrinyje pagrindžiama Lietuvos teisė į valstybingumą per istorijos ir teisės prizmę (galima pokario doktrinos dėl okupacijos nepripažinimo dalis), antra – kūrinio organiškumas: rankraštis tarsi papildė M. Romerio darbus, tapusius svarbia Sąjūdžio dalimi, trečia – autentiškumas: tiek M. Romerio, tiek P. V. Raulinaičio darbai rengti praėjus mažai laiko nuo aprašomų įvykių, nežinant vienas apie kitą ir nesitikint greitai publikuoti. Tokiam rašymui tuo metu išties reikėjo nemažai drąsos. Be to, lieka nepaneigta menka tikimybė, kad P. V. Raulinaitis dipukų stovykloje bent vartė M. Romerio rankraštį.

Kaip minėta, ištrauka apie lietuvių tautos suverenumą (III dalis. Atgimusi Lietuva. 15. Tautos suverenumas valstybės konstitucijoje, p. 98–111) pateikiama ilgiausioje rankraščio dalyje: „Atgimusi Lietuva“ (79–165 p.). Skyrius apie lietuvių tautos suverenumą autoriui buvo būtinas, siekiant pagrįsti lietuvių tautos teisę egzistuoti *de facto* ir, svarbiausia, *de jure*. Be to, kaip matyti iš viso veikalo pavadinimo („Lietuvių tautos suverenumas; istoriniai-teisinė raida kovų už teisę ir laisvę“), lietuvių tautos suverenumas ir jo palaipsnis vystymasis yra šio rankraščio centrinė idėja, ji pateikiama analizuojant lietuvių tautos suverenumo reiškinį istorinių ir teisinių paradigmu kontekste, siekiant pagrįsti lietuvių tautos teisę į laisvę net Sovietų agresijos akivaizdoje. Kai kurie autoriaus teiginiai šiuolaikiniam teisininkui gali pasirodyti nebeaktualūs ar net naivoki, tačiau rankraštis vis dėlto atspindi svarbią bendrą pastangą ypač sunkiomis ir pavojingomis sąlygomis analizuoti lietuvių tautos teisę egzistuoti ir rinktis savo kelią sava-rankiškai.

Tikimės, kad skelbiama rankraščio ištrauka paskatins susidomėjimą kūriniu ir pagreitins jo leidybos procesą ne tik lietuvių, bet ir anglų kalba, juolab dar 2020 m. liepą buvo gautas raštiškas autoriaus anūko sutikimas rankraštį publikuoti. Norėtusi tikėti, kad šis 63-ėjus metus akyrai JAV saugotas kūrinys turi ateitį Lietuvoje ir regione.

⁹ [Romeris, M.] X. Y. *Lietuvos sovietizacija 1940 metais*. Rankraščio teisėms. Augsburgas, 1949.

¹⁰ Žr. Maksimaitis, M. Juodžiausias Mykolo Römerio gyvenimo tarpsnis. *Teisė*, 2017, t. 102, p. 21–23, <https://doi.org/10.15388/Teise.2017.102.10515>.

Rankraščio publikavimo principai

Ištrauka pateikiama vadovaujantis originalumo principu, t. y. tekstas visiškai atitinka originalą, tik vienoje išnašoje patikslintas autoriaus vardas (žr. 13 išnašą ištraukoje). Originalus tekstas parašytas lietuvių kalba, todėl nebuvo keičiama nei skyryba, nei rašyba, tad gali pasitaikyti jau nebenaudojamų žodžių ar formuluočių. Teksto struktūra taip pat nebuvo keičiama, paragrafai pateikiami tokiu pat eiliškumu kaip originale.

Publikacija

IŠTRAUKA

Pranas Viktoras Raulinaitis. Lietuvių tautos suverenumas; istoriniai-teisinė raida kovų už teisę ir laisvę /, 1952 m.

III dalis. Atgimusi Lietuva

15. Tautos suverenumas valstybės konstitucijoje (p. 98–111)

Tauta suorganizavusi savo valstybę ne iškart nustato konstituciją arba pagrindinius krašto valdymo dėsnius. Valstybės valdymo tvarka būva jos priešakyje atsiradusių valdovo arba valstybę organizuojančių asmenų rūpesnis ir reikalas, nes jie imasi atsakomybės kraštą valdyti, rūpintis gyventojų gerove ir ginti juos nuo priešų. Valdovo arba atsiradusios laikinosios vyriausybės parėdymai turi tautai įstatymo galios. Įstatymas, ypatingai senais laikais, nebūtinai turi būti rašytas: jį sudaro įsigalėjusieji tautoje papročiai ir tautos pripažįstami ir gerbiami moralinės elgsenos dėsniai. Pamažu tauta, augdama kultūroje, pradeda vartoti įstatymui išreikšti rašytus valdovo leidžiamus patvarkymus ir kitus kraštui duodamus įsakymus. Tokia valdymo tvarka dar nesudaro demokratinėje prasmėje pastovią valstybinę organizaciją, bet ji yra daugiau paties valdovo arba laikinosios vyriausybės valios vykinimas, nors tai būtų daroma prisiderinamai prie spėjamosios tautos valios. Ypatingais tautos egzistencijos atvejais neretai yra praktikuojama veikti tautos vardu ir jos valią reiškiant, kada nėra sąlygų teisingai nustatyti tos valios turinį, laisvais rinkimais sudarant tautos atstovybę arba išrenkant Seimą. Tokie atvejai pasitaiko karo metais negalint vykinti parlamento rinkimų, atgimusiai tautai steigiant savo naują valstybę arba atstatant sutrukdyto suverenumo vykinimą ar nuo priešų iš savo valstybės pasitraukusiai vyriausybei persitvarkant ir toliau atstovaujant tautai ir, kiek laiko aplinkybės leidžia, vykinant tautos suverenumą.

Dar nepriaugus tautai prie savos atstovybės demokratiniais pagrindais sudarytos, pats valstybės valdovas (kunigaikštis, karalius ar tautos vadas) vienas asmeniškai negalėdavo ar negali visą tautą arba jo valdomose teritorijose esamus gyventojus valdyti, jam būva reikalingi pagalbinkai ir jo valios vykintojai, jam reikalinga, kad krašto gyventojai jo klausytų. Vertimas klausyti valdovo nebuvo vien tik jo pagelbininkų, valdininkų, vietininkų ir karių darbas, tam reikalinga buvo gyventojus patraukti į save, kas yra įmanoma suteikiant jiems apsaugą nuo užpuolimų ir plėšimų, saugojant jų teises į valdomas žemes, turimus verslus ar jau iš pirmesnių valdovų išgautas privilegijas.

Todėl kiekvienas naujas valdovas turėjo senas privilegijas patvirtinti, jei jis kitaip nesugebėdavo priversti savo valdinius jo klausyti, ir be to vis naujų privilegijų duoti. Gautos privilegijos išigyvendavo tarp žmonių ir jau sunku būdavo jas atšaukti. Priešingai, istorijos eigoje valdiniai dėdavo pastangas, kad jų norai būtų pildomi, jų valia atstovaujama prie valdovo ir jų balsas girdimas, tam tikromis valstybės gyvenimo progomis susirenkant krašto sričių atstovams ir įtakingiems asmenims ir pareiškiant savo pareidavimus ir norus bei sumanymus valstybės valdymo reikalais pačiam valdovui¹¹.

¹¹ Edward Jenks. Das Staatschiff. Kempten, 1947, p. 31.

Iš valdovų duotų tautai privilegijų ir paprastų krašto gyventojų reikalams tvarkyti leidžiamų parėdymų ilgainiui susidarė nuolatiniai visiems privalomi įstatymai arba krašte veikiančioji teisė, piliečių laisvių apsaugos deklaracijos ir vadinamosios chartos. Duotomis gyventojams privilegijomis pavyzdžiui pirmieji Anglijos krikščionys valdovai pasitikrindavo gyventojų gyvybės ir turto bei viešosios ramybės apsaugą, imdamiesi didelių ir griežtų bausmių ir baudų prieš tuos asmenis, kurie drumsčia viešąją ramybę ir skriaudžia krašto gyventojus¹². Iš tokiu būdu senovėje leidžiamų patvarkymų ir duodamų krašto gyventojams privilegijų išaugo veikiančioji teisė ir susidarė įstatymai bei papročiai, kurie saistė gyventojus ir valdovus ir sukūrė tvirtą teisinės tvarkos sistemą ir pagrindus. Tautos valiai pareikšti reikalingos buvo atskiros institucijos: kartą pašauktos į gyvenimą jos turėjo pačios valstybės valdyme išsikovoti atatinamas teises ir pasidaryti pastoviomis ir nuolatinėmis. Daug įdomių praeities teisės istorijos faktų galime rasti, pav. Anglijos konstitucijos istorijoje. Visiems yra žinoma vadinama Magna Charta duota tautai Anglijos karaliaus Jono 1215 metais. Šioje chartoje karalius Jonas paskelbė, sutikimu savo dvasiškijos, bajorų ir kitų valdinių, visiems laikams privaloma jam ir jo įpėdiniams, kad suteikiama laisvė ir teisės bažnyčiai, visos chartoje įvardintos laisvės laisviesiems gyventojams, nustatomos ir apsaugojamos jų teisės į žemę, paveldėjimo mokesčiai karaliui ir kitos prievolės; paveldėjimo tvarka įpėdiniams, skolų gražinimas, nuošimčių mokėjimas už paskolas turimas iš žydų / pav. nepilnametis žydui nemoka jokio nuošimčio / mokesčiai gali būti nustatomi tik jų mokėtojams sutinkant. Magna Charta nustato, kad valstybės reikalams svarstyti karalius į pasitarimus šaukia dvasiškiją ir didikus. Magna Charta mes čionai paminėjome vien kaip įdomų praeities dokumentą rodantį, kad iškart neatsiranda konstitucinė santvarka valstybėje. Anglų tauta ilgai kovojo kol atsiekė dabar jos turimą konstitucinę valstybės organizaciją¹³.

Lietuvos valstybės gyventojai turėjo taip pat ilgus amžius kovoti už laisvės ir konstitucinės tvarkos įvedimą ir išlaikymą, kaip tai buvo vykinama kitų tautų kovose už laisvę ir konstitucinę tvarką. Įvestos valstybės gyventojams naudotis teisės ir privilegijos ne visuomet surašomos ir jų tiksliai turiniui nustatyti trūksta rašytų dokumentų, nes seniau pats rašto vartojimas buvo nelengvas darbas, kurio tinkamas atlikimas susidurdavo su didelėmis techniškomis kliūtėmis. Todėl lietuvių tautos istorijai ir valstybinės santvarkos organizacijai nušviesti dar nėra surasta dokumentų iš šios tautos gyvenimo, darbų ir teisinės tvarkos buvusios senoje gadynėje prieš Kristaus gimimą. Bet gi trūkstant tikslų rašytinių dokumentų ar iš vis dar jų nesudarius negalima būt teigti, kad valdovas negalėdavo savo parėdymų kraštui paskelbti arba kad tokie parėdymai išvis nebuvo skelbiami. Valdovo parėdymai pasiekdavo krašto gyventojus – dvasiškikus, ponus, bajorus ir kitus luomus – per jo vietininkus ir valdininkus bei urėdus, kurie skelbė atliktinas valdovo naudas prievoles, įvairius darbus, o taip pat ir gyventojams suteikiamas teises ir duodamas privilegijas. Laikui bėgant atsirado tvarka atskiriems luomams suteikti rašytas privilegijas patvirtinamas valdovo parašu ir antspaudais. Senosios Lietuvos valstybės santvarka nebuvo per daug komplikauta. Lietuvoje buvo gan daug atskirų vietinių sričių kunigaikščių dėl buvusiojo krašte papročio valdovui dalinti krašto valdymą tarp įpėdinių, kurių kartais būdavo nemaža. Antai, karalius Gediminas turėjo 7 sūnus, o Algirdas net 12 sūnų. Visiems jiems būdavo skiriamos atskiros valstybinės teritorijos ir pilys į valdymą, o vienas jų būdavo parenkamas tų visų sričių vyriausiuoju valdovu ir gaudavo sostinės pilį ir sritį valdyti. Vėlesniais laikais tokia pilimi ir sritimi buvo parinktas Vilnius, kada karalius Gediminas pernešė į šią pilį ir miestą vyriausią valstybės valdymo būstinę arba sostinę. Nemaža buvo atskirų kunigaikščių taip pat prijungiamuose Lietuvai rytų kraštuose. Daugumoje šie kunigaikščiai ir tenai esama valdymo tvarka buvo paliekama, nes Lietuvos valdovai buvo tolerantingi ir neskriausdavo užkariautų arba laisvai Lietuvos globai pasidavusių rytų kraštų kunigaikščių.

¹² Carl Stephenson and Frederich George Maecham. Sources of English Constitutional History, New York and London, 1937, p. 2–4. Patvarkymai yra vadinami Doods of Aethelberth /gyv. 601-604 / kur nurodomos gan didelės baudos pav. už vagystę – apvogtai bažnyčiai atlyginama 12 kart padaryti nuostoliai, privatiems triguboje pavogto turto vertėje.

¹³ C. Stephenson ir F. G. Marcham, op. cit p. 115–126 tekstas Magna Charta. Kenneth Mackenzie. The English Parliament, Pelican edition, 1950; David Lindsay Keir. The Constitutional History of Modern Britain /1485–1937/ London, 1948. Šiedu veikalų suteikia vertingos medžiagos anglų konstitucijai pažinti.

Lietuvos vyriausis valdovas, mūsų istorikų dažniausiai didžiuoju kunigaikščiu vadinamas, nebuvo absoliutus monarchas, nes valstybės reikaluose jis tardavosi su šeima, kuri visa buvo laikoma valstybės šeiminingu. Vyriausias valdovas paprastai tardavosi su savo broliais ir sričių kunigaikščiais svarbiais politikos reikalais. Į kunigaikščių arba savo vietininkų vidaus valdymo reikalus krašto valdovas nesikišdavo: tais reikalais jis duodavo nurodymus ir parėdymus per vietininkus. Toks krašto valdymas nebuvo pakankama priemonė tvirtai laikyti savo rankose valstybės valdžios aparatą ir asmeniškai vykdyti valstybės valdymą. Bet gi pirmiau buvę valdovo vietininkais ir jo valios reiškėjai vietiniai kunigaikščiai dėl jų turimų asmeniškų valdymo ir nevisiško paklusnumo valdovui siekimų ir pretenzijų sudarė kliūtį tvirtai monarcho valdžiai. Šie kunigaikščiai pamažu buvo šalinami ir vietoje jų statoma karaliaus vietininkais atskiroms valstybės sritims administruoti. Vytautas Didysis padalino Lietuvą į vaivadijas. Vaivadijoms valdyti nebuvo reikalinga kunigaikščių pagalba ir jų pakeitimas įpėdiniais, nes joms buvo skiriama viršininkai vadinami vaivadomis iš valstybės didikų arba buvusių sričių kunigaikščių giminės, kurios atstovai įgavo ponų vardą. Ponai ėjo aukščiausias valstybės valdymo pareigas, jie buvo karo vadais, diplomatais, vyskupais, ministeriais.

Neturtingesnieji ponai buvo pradėta vadinti bajorais; patys žemes dirbantieji asmens buvo vadinami ūkininkais ir valstiečiais; šių pastarųjų norai ir valios pareiškimai tiesioginiai nepasiekdavo krašto valdovo, kuris į pasitarimus valstybės reikalais kviesdavo ponus ir bajorų atstovus.

Pamažu ponų ir bajorų dalyvavimo valstybės valdyme teisės nusistovėjo ir išaugo į atskirą instituciją – Valstybės valdymo tarybą. Ši taryba virto nuolatine institucija pradedant karaliaus Kazimiero valdymo gadyne /XV amž/. Valstybės valdymo tarybą sudarė vyskupai, dar išsilikę kunigaikščiai ir aukštieji valstybės pareigūnai. Kalbama tarybą 1492 metais karalius Aleksandras pripažino tokia institucija valstybėje, be kurios nebuvo galima skirti pasiuntinius į užsienio valstybes ir tvarkyti valstybės finansų. Karalius privalėjo tartis su taryba dėl valstybės išlaidų nustatymo ir mokesčių rinkimo bei kitų rinkliavų uždėjimo krašto gyventojams, o taip pat dėl valstybės valdininkų skyrimo. Valstybės taryba neapėmė plačios krašto gyventojų sluoksnius savo sudėtimi, tad ir jos daromi nutarimai neturėjo visuotinio pritarimo. Augant gyventojų susipratimui ir politinei sąmonei bręstant, valstybei valdyti reikalinga buvo turėti plačių krašto gyventojų sluoksnių pritarimas valdovo daromiems patvarkymams ir jo vedamai valstybės valdymo politikai. Šiais sumetimais pradėta buvo šaukti į valstybės reikalais daromus pasitarimus bajorai, kaip visuomenės atstovais, o taip pat gauti jų pritarimui dėl iš jų reikalaujamų mokesčių valstybei ir jiems skiriamų atlikti kitų valstybinių prievolių. Bajorų susirinkimai virto Seimais ir šių pastarųjų atsiklausimas dėl karo vedimo ir karo finansavimo tapo būtina valstybės valdymo funkcija. Tik bajorams sutikus galima buvo laukti mokesčių mokėjimo ar kitomis prievolėmis apsidėjimo valstybės naudai.

Seimo posėdžiuose turėjo teisės dalyvauti visi ponai ir bajorai, bet jų atvykimas nebuvo privalomas į posėdžius, kadangi tais laikais dėl tolimų atstumų ir su tuomi susijusių išlaidų ne visi Seimo dalyviai galėdavo atvykti į posėdžius. Sunkumas dalyvauti Seimo posėdžiuose buvo pašalintas 1566 metais valstybę padalinus į apskritis. Buvo įsteigta apskričių seimeliai, kurie rinkdavo atstovus į Seimą. Tuo būdu valstybės bajorai galėjo dalyvauti Seimo posėdžiuose per savo renkamus atstovus. Susirinkusieji posėdžio valstybės Seimai nedarydavo formalinių nutarimų ar įstatymų svarstymų, kaip tai vyksta dabartinais laikais demokratiniuose parlamentuose. Jie reikšdavo tikrai savo nuomones jų svarstomais klausimais, šios gi nuomonės buvo patiekiamos karaliui ir įgaudavo įstatymo galios tik jas valdovui patvirtinus¹⁴.

Lietuvos valdymui buvo išleista daug atskirų įstatymų vadinamų privilegijomis, kurių vienos lietė visą valstybę ir tada buvo vadinamos krašto privilegijomis, o kitos tebuvo taikomos kuriai nors vienai valstybės sričiai ir gaudavo provincijos privilegijos vardą. Atskirai išleisti įstatymai buvo suvedami į bendrus rinkinius. Toks suvedimas į vieną rinkinį buvo padarytas 1468 metais išleidus vadinamą karaliaus Kazimiero Teisyną. Pažangios ir aniems laikams modernišką teisinę sistemą atbaigimą lietuviškieji įstatymai sulaukė 1529 metais paskelbus Lietuvos statutą. Lietuvos statutas sistematingai apėmė visas

¹⁴ Šapoka, Lietuvos istorija, 1950, p. 201.

įstatymais tvarkomas privatinės ir viešosios teisės sritis, taip pat ir patį valstybės valdymą. Išleidus pirmąjį Lietuvos statutą greit reikėjo jis papildyti naujais įstatymais. Tai buvo atlikta 1566 metais išleistą Lietuvos statuto antrąją laidą. Antroji laida nebuvo atbaigusi valstybinės santvarkos ir luomų teisių bei privilegijų organizacijos ir struktūros. Tai padaryta buvo 1588 metais trečioje Lietuvos statuto laidoje. Šis statutas išsilaikė kaip veikianti teisė ligi 1840 metų, kuriais rusų okupacijos vyriausybė Lietuvoje įvedė savus rusiškus įstatymus¹⁵.

Valstybės gyvenimas įgauna naują kryptį po vadinamosios Liublino unijos, kuriai pavyko de facto sujungti Lietuvos ir Lenkijos valstybes į konfederacijos pagrindais sudarytą jungtinę vadinamą Respubliką. Bet abi šios valstybės išliko savystovios. Lietuvos valstybė veikė per savo valstybines institucijas, o Lenkijos per savo taip pat. Bendri Respublikos reikalai buvo svarstomi Respublikos Seimo, kurį sudarydavo karalius, Senatas ir luomų atstovai. Bendrųjų Respublikos reikalų buvo nedaug, nes Lietuvos ponai ir bajorai visą laiką tvarkė savystoviai ir nepriklausomai savo krašto reikalus ir reiškė tautos valią nepriklausomai nuo lenkų tautos. Luomų atstovai arba Respublikos Seimo dalis vadinama atstovų rūmais buvo sudaromi iš provincijų seimelių išrinktųjų atstovų. Apsisaugoti nuo svetimės valios užmetimo valstybės valdymo reikaluose buvo reikalaujama bendrųjų Seimų vienbalsio nutarimo, kad jis galėtų būti privalomas abejoms valstybėms arba kitaip tariant visai Respublikai. Vienbalsio nutarimo nepadarė Seimų svarstymai ir nutarimų sumanymai neturėjo privalomosios galios. Ši teisė reikalauti vienbalsio nutarimo ir tuomi apsisaugoti nuo svetimės valios užmetimo seimo atstovui buvo vadinama liberum veto. Liberum veto taikymas Seimo svarstymams ir nutarimams privedė daug Respublikos Seimų prie darbo ir posėdžiavimų baigimo nepriėmus jokių privalomų nutarimų, kas be abejo trukdė Respublikos Seimų darbą ir patį valstybės valdymą. Bet liberum veto kartu buvo labai vertinga ir brangi privilegija išsaugoti atstovaujamos tautos valią nuo pavergimo ir pasiginti nuo svetimų kėslų į Lietuvos valstybės valdymo politiką. Liberum veto teisės naudojimas galima buvo apeiti tik tuo būdu, kada buvo šaukiami toki Seimai, kur visi susirinkę atstovai turėdavo pasirašyti tame Seime spręsti visus klausimus balsų dauguma. Nors šios rūšies Seimai ir įvykdavo, bet pats bendras Seimas ir dviejų tautų sugyvenimo sunkumas trukdė joms abiemis laisvai vykdyti savo sumanymus ir nepriklausomai reikšti tautos suverenumą. Ši nenormalinė bendrosios Respublikos valdymo padėtis stengiamasi buvo išlyginti įvairiomis reformomis ir valstybės valdymo tvarkos suvienodinimu bei luomų teisių ir privilegijų sulyginimu.

Respublikos Seimas priimdamas 1791 metų gegužės 3 d. konstituciją turėjo tikslo iš dviejų skirtingų valstybių padaryti vieną organiniai-politinį vienetą. Šie Respublikos vadų siekimai nebuvo įgyvendinti, kadangi pati konstitucija, dėl pašlijusios valstybės padėties ir didelės visame krašte pačiai konstitucijai sukeltos opozicijos, nepradėjo veikti ir nebuvo pagal ją valdomas kraštas. Ji pasiliko vien anų laikų politinės išminties ir Seimo valios teoretinis konstatavimas.

Nuo 1795 metų ligi 1915 metų būdama rusų okupacijoje didesnioji lietuvių tautos dalis, turėdama savo praeities valstybės gyvenimo prisiminimų ir visą eilę kitų valstybių istorijos pavyzdžių, kaip reikia tinkamai tvarkyti valstybės reikalus, rengėsi prie įvedimo tinkamos lietuviškos valstybinės santvarkos savo atstatysimoje valstybėje. Naujusias bandymas įvesti krašte lietuvišką valdymo tvarką buvo padarytas 1905 metų Didžiajame Seime Vilniuje. Šio Seimo nutarimai buvo pradėti vykinti, bet dar tada nepavyko tautai paimti visą valstybės valdymą į savo rankas. Tautos valios reiškinys paimti valdyti visą kraštą okupantų buvo sutrukdytas.

Valstybės taryba 1918 metais nustatė pirmąją laikinąją atgimusios Lietuvos konstituciją, kuri po eilės papildymų, buvo pakeista Steigiamojo Seimo išleistomis konstitucijomis, pirmiau laikinąja, o paskui jau nuolatine.

Kiekviena konstitucija apima savyje tautines tradicijas ir teisinius atstatomos ar naujai steigiamos valstybės idealus. Šios tautinės tradicijos ir teisiniai idealai dedami į konstituciją pareina iš tautos sąmonės¹⁶.

¹⁵ Šapoka, op. cit, p. 236.

¹⁶ B. Mirkine-Guetzevitch. Les nouvelles tendances du droit constitutionnel. Paris, 1931, p. 13.

Lietuvių tauta istoriniais laikais išaugino piliečio laisvės troškimą, jo asmens gerbimą, o taip pat ilgoje kovoje už teises, Seimeliuose ir Seimuose bei Ponų tarybose dalyvaudama per savo atstovus priaugo prie demokratinių tradicijų ir teisingo supratimo vienodų teisių ir prievolių visiems piliečiams. Ji taip pat sekė moderniąsias kitų tautų konstitucijas ir iš jų panaudojo tai, kas jos nusistatymui atatiko ir buvo reikalinga. Steigiamojo Seimo atstovai turėjo kitų tautų ir valstybių konstitucinius pavyzdžius ir iš jų galėjo imti naudingos medžiagos savos valstybės konstitucinių rūmų statybai. Steigiamojo Seimo atstovai suprato juos išrinkusios tautos valią tvarkyti Lietuvą demokratiniais pagrindais ir todėl nustatė valstybę būsiant demokratine respublika. Lietuvai ši valstybės valdymo forma buvo labai lengva pasirinkti, nes ji atgimė be karališkosios valdžios ir be konservatyvinių politinių tradicijų. Vokiečių okupuojamame valdyme esant Lietuvai Valstybės tarybos, politinių aplinkybių verčiamos, išrinktasai karalius nevaržė Steigiamojo Seimo, nes pati Valstybės taryba jo išrinkimą panaikino dar 1918 metais lapkričio 2 dieną priimtu atatinamu nutarimu. Be to pats išrinktasai karalius dar nebuvo pradėjęs krašto valdyti ir kartu buvo visai svetimas Lietuvai ir neturėjo jokių ryšių nei su visuomene nei su tautos praeitimi.

Demokratinės respublikos forma valdomai valstybei priimta tik vienų rūmų parlamentas, kuris buvo renkamas visos tautos, vyrų ir moterų, įstatymų nustatyta tvarka, visuotiniu, slaptu, tiesioginiu ir lygiu balsavimu, proporcinge rinkimų sistema. Ši sistema leidžia visoms tautoje esančioms socialinėms, kultūrinėms, ūkiškosioms ir politinėms mintims ir siekimams pasireikšti ir būti atstovaujamos¹⁷.

Tautos nario valios ir siekimų pareiškimo teisė valstybės gyvenime yra labai svarbi, nes moderninė valstybė apima beveik visus piliečio reikalus. Sveikata, darbas, švietimas, socialinė globa, piliečio asmens ir turto apsauga, jo dalyvavimas valstybės gyvenime ir krašto tvarkos ir ramybės palaikyme, kultūrinis veikimas, organizacijos, tikybos laisvė ir daug kitų reikalų neapsieina be valstybės priežiūros, reguliavimo ir tiesioginio dalyvavimo daugelio klausimų sprendime, reikalų rūpinime. Valstybė savo tvarkinga organizacija ir rūpestingu piliečio reikalų rūpinimu gali jį kultūriniai ir moraliniai iškelti, o taip pat turi pakankamai priemonių, nesilaikydama natūralinių asmens teisių ir demokratinių principų, jį pavergti ir pažeminti¹⁸.

Ne veltui tad naujose konstitucijose norima apsaugoti pilietis prieš valstybės priespaudą ir jo asmens teisių varžymą atatinkamais konstituciniais nuostatais. Lietuvos valstybės konstitucija 1922 metų rugpjūčio mėn. 1 dienos turi visas piliečio apsaugai reikalingas sankcijas ir jo teisių bei laisvių apsaugos normas, pavesdama valdžiai vykinti tautos valią, o patį suverenumą laikydama pačioje tautoje / str. 1 /. Tautos suverenumas nėra vien tuščias nuostatas, nes tautai paliekama teisė, veikiant valstybės valdžios galioms, pačiai imtis iniciatyvos įstatymų leidime ir reikalauti referendumo tam tikrais atvejais¹⁹.

Tolygus, kaip Lietuvos valstybės konstitucijoje, tautos suverenumo principas yra įrašytas taip pat visais atvejais moderniškoje Prancūzijos 1946 metų konstitucijoje. Ši konstitucija analoginiai nustato, kad tautos suverenumas priklauso prancūzų tautai. Jo negali vykinti nei viena tautos dalis, nei koks pavienis asmuo. Suverenumas pagal šią konstituciją yra vykiamas pačios tautos per jos išrinktus atstovus arba referendumo keliu. Atstovai gi renkami demokratiniais pagrindais – visuotiniu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu /str. 3 Pranc. konst. /

Lietuvos valstybės konstitucijoje 1922 metais įrašytas pačios tautos įstatymų iniciatyvos ir referendumo dėsnis yra laikomas labai svarbiu moderniškos konstitucinės teisės dėsniu. Šio dėsnio pavertimas

¹⁷ John A. Hawgood. *Modern Constitutions since 1787*. London, 1939, p. 330.

¹⁸ M. Krupavičius. *Krikščioniškoji demokratija*. Stuttgart, 1948, p. 54.

¹⁹ Valstybės konstitucijoje piliečiams nustatyta įstatymų iniciatyvos ir referendumo teisė yra garantija, kad krašto demokratinis valdymas, reikalui esant, gali būti pačios tautos tiesioginiu valios pareiškimu skatinamas, panaudojant įstatymų Seimui svarstyti pateikimo iniciatyvą arba reikalaujant referendumo valstybinės organizacijos pagrindų – konstitucijos – pakeitimo atvejais. Demokratinė principų šviesoje tai yra natūralus ir savaime suprantamas valstybinės organizacijos dėsnis, kadangi pati valstybė turi tarnauti ne jos vyriausybei, bet asmeniui ir visai tautai; vyriausybė, kuri to dėsnio nepaiso, nustoja teisės reikalauti piliečių klusnumo. Anot H. Lauterpacht. *International LAW and Human Rights*, London, 1950, p. 84: „The justification of the State in its service to the individual; a king who is unfaithful to his duty forfeits his claim to obedience“. Apie asmenų teises ir tautos suverenumo teorijas galima rasti: H. H. Cohen. *Recent theories of sovereignty*. Chicago, 1937. Manual Pedrosa. *La relacion entre el Derecho y Estado y la idea de Soberania*, in: *Rivista de la Escuela Nacional de Jurisprudencia*, Mexico, 1950, t. XII, No. 46, p. 123–164.

pozityvinės konstitucinės teisės nuostatu yra iškeliamas svetimų autorinių kaip aukštos lietuvių tautos teisinės kultūros pažymys²⁰.

Dabar trumpai apžvelkime įrašytus piliečių teisių apsaugai Lietuvos konstitucijoje įstatymų iniciatyvos ir referendumo teisės nuostatus. Pats Seimas yra renkamas demokratiniu būdu visų pilnateisių Lietuvos piliečių vyrų ir moterų, turinčių ne mažiau kaip 21 metus amžiaus. Renkamais į Seimą gali būti tie patys piliečiai turintieji ne mažiau kaip 24 metus amžiaus / konst. Str. 24 /. Seimo atstovų rinkimai yra vykdoma gan trumpam laikui; vien tik trijų metų laikotarpiui skiriama išrinktojo Seimo kadencijos periodas / str. 25 /; tad atrodo, kad maža gali būti praktiškai politinio reikalo tiesioginiu būdu kontroliuoti savo išrinktuosius atstovus arba jiems padėti paruošti kraštui naudingus ir reikalingus įstatymus. Tuo labiau, kad atstovų į Seimą kandidatų parinkimas būva apsvarstomas politinių partijų komitetuose, visuomenės atstovų pasitarimuose ar atstovų į Seimą kandidatų sąrašus pasirašančių ir rinkimų komisijoms pristatančių asmenų. Būsimųjų Seimo atstovų kandidatūros parenkamos gan kruopščiai ir paimama vien tinkami, patikimi ir demokratinės visuomenės pritarimo tikimi asmens. Apie šiuos asmenis visuomenė būva gan plačiai informuojama arba jie jau yra pažįstami vietos rinkimams ir yra žinomas jų pasiruošimas valstybės reikalų tvarkymui ir įstatymų leidimui.

Bet visgi pats demokratinis suverenumo vykinimo principas neleidžia visiškai savo ir tautos likimą pavesti išrinktųjų atstovų nuožiūrai, kad ir trejiems metams, nes ir per trumpą laiką kartais gali būti nevojama rinkikų norų ir valios. Todėl atstovus renkančioji tauta arba politinė tautos bendruomenė pasilieka teisę pati dalyvauti įstatymų leidime, jeigu pastebės, kad naudingų ir skubiai kraštui reikalingų įstatymų sumanymai neatsiranda Seimo darbų tvarkoje.

Tuomet 25 tūkstančiai piliečių, turinčių teisės rinkti atstovus į Seimą, gali pateikti Seimui jų pačių surašytą įstatymo sumanymą, kurį Seimas privalo svarstyti / konst. Str. 20 /. Žinoma ši įstatymų iniciatyvos teisė neverčia Seimą pateiktą įstatymo sumanymą priimti ir padaryti įstatymu, bet visgi ji įpareigoja Seimo atstovus piliečių pateiktą projektą svarstyti ir tuom būdu pareikšti dėl jo savo nusistatymą. Rinkikų įstatyminei iniciatyvai pasireikšti konstitucijoje yra nustatytas gan didelis parašų skaičius, kurį surinkti pareikalautų daug pasišventimo, laiko ir nemaža išlaidų. Lietuvos Seimų praktikoje išvis ir nei pagal 1922 metų konstituciją nebuvo nei vieno atsitikimo, kad rinkikai būtų ėmęsi įstatymų iniciatyvos teisės kreiptis į Seimą su jų surašytu įstatymo sumanymu. Tokia iniciatyva praktiškai tada nebuvo dar ir reikalinga, kadangi Seimo atstovai dėjo visas galimas pastangas jų leidžiamais įstatymais gerinti krašto gyventojų padėtį ir leido labai daug įstatymų tvarkančių rinkikų ir visų krašto gyventojų socialinius, švietimo, kultūrinius, religinius, ūkiškuosius ir politinius reikalus.

Įstatymų iniciatyvos teisei pasireikšti tvarka turėjo būti nustatyta specialiu tam klausimui reguliuoti įstatymu, bet nesant nei pastangų, nei atskirų pareiškimų ar ruošimosi pasinaudoti įstatymų iniciatyvos teise, Seimas neišleido tam reikalui tvarkyti konstitucijoje numatyto procedūros įstatymo. Atrodo, kad nepatenkintieji Seimo atstovų darbu ir jų leidžiamais įstatymais rinkikai laukdavo laiko, kad pasibaigus veikiančiojo Seimo kadencijai išrinkti kitus, jiems patinkamus asmenis, Seimo atstovais.

Konkrečiai vertinant demokratinį Seimų praeitį reikia pažymėti, kad rinkikams beveik maža progos buvo praktiškai imtis įstatymų iniciatyvos teisės naudojimo, nes pagal konstituciją sušauktas 1922 metais Lietuvos Seimas išgyveno vos apie pusę metų ir vyriausybės buvo paleistas, kaip neturintis tvirtos ir užtikrintos daugumos valdžios sudarymui. Tik paleidus šį pirmąjį Seimą išrinktasai antras Seimas išbuvo visą konstitucijos nustatytą trijų metų laiką savo pareigose /1923–1926/, turėdamas daugumą, kuri sugebėjo sudaryti ir išlaikyti pastovią krikščioniškosios demokratijos pagrindais veikiančią vyriausybę. Trečias Seimas susirinko 1926 metais birželio mėn. 2 dieną. Šį Seimą sudarė antrajame Seime opozicijoje buvusiųjų partijų atstovų dauguma. Šio Seimo atstovų dauguma nesugebėjo išlaikyti jos pastatytos vyriausybės ilgesnį laiką dėl to, kad Seimo daugumą sudarė skirtingos ir nesuderinamų socialiniai-politinių ir ūkiškųjų priešingumų politinės partijos ir tautinių mažumų atstovai. Šio heterogeninio junginio

²⁰ John Haegood, op. cit, p. 331. A. Headlam-Morley. The new democratic Constitutions of Europe, London, 1928, p. 45.

dalyviai / socialdemokratai, valstiečiai-liaudininkai, tautininkai, ūkininkų partija, žydai, lenkai ir rusai bei Klaipėdos krašto atstovai / reikalavo įvairių teisių ir privilegijų jų atstovaujamos visuomenės ir tautos dalims. Todėl Seimas negalėjo tinkamai ir reikiamai šalį valdyti ir saugoti ramius krašto gyventojus nuo smurto, užkabinėjimų ir reiškiamos pašaipos tautinei ir lietuviškajai visuomenei iš nereikšmingų, lietuvių tautai ir jos politinėms aspiracijoms ir idealams svetimų ir menkos moralinės kultūros asmenų pusės. Valstybė atsidūrė pavojuje ar tik pradėjo pergyventi pavojaus galimumą dėl kalbamų gaivalų nesudrausminimo ir vyriausybėje nepasireiškusio tvirto nusistatymo dėl antidemokratiškos galvų sudraudimo.

Trečiojo Seimo kadencijos metu nebuvo laiko rinkikų įstatymo iniciatyvos teisei panaudoti ir reikalausti sutvarkyti krašto valdymą pagal tautos daugumos norus ir siekimus ir apsaugoti vidaus rimtį bei patikrinti gyventojų saugumą, kadangi 1926 metais gruodžio mėn. 17 dienos rytą krašto gyventojai pabudo turėdami naują vyriausybę. Seimui teliko šitoks vyriausybės pasikeitimas, įvykęs be aukų ir fizinės jėgos plataus masto pavartojimo, patvirtinti ir leisti naujai vyriausybei atsistoti krašto valdymo pareigose konstitucijoje nustatyta tvarka.

Paprastesnis būdas piliečio valiai reikštis valstybės gyvenime buvo numatytas konstitucijoje vadinama peticijos į Seimą teise. Ši teisė priklauso pagal konstituciją kiekvienam piliečiui, kuris nori siųsti Seimui savo sumanymus, pageidavimus, įvairius prašymus ir svarstytinų įstatymų projektus. Ši piliečio peticijos teisė Seimo neįpareigoja, kol Seime neatsiras atstovų, kurie panorėtų atsiųstą įstatymo sumanymą paremti, jį priimant kaip savo sumanymą ir patiekiant Seimui svarstyti bendra įstatymams į Seimo darbų tvarką įnešimo procedūra.

Paprasta įstatymų iniciatyvos teisė yra sutvirtinta konstitucijos keitimo klausimo iškėlimo Seime teise. Šiai teisei vykinti reikalinga daugiau rinkikų, kurie gali iškelti konstitucijos keitimo arba papildymo sumanymą. Tokią konstitucijos keitimo iniciatyvą gali pareikšti 50 tūkstančių piliečių, turinčių teisę rinkti į Seimą / konst. Str. 102 /. Kalbamasai sumanymas Seimo turi būti svarstomas; jis gali būti priimtas arba atmestas. Seimo rinkikų iniciatyva, vyriausybės arba paties Seimo iškeltas konstitucijos keitimo sumanymas gali būti, jei jį Seimas priims, tautos tikrinamas visuotinio balsavimo arba referendumo keliu. Konstitucijai priimti referendumo gali reikalauti taip pat 50 tūkstančių rinkikų. Ši iniciatyvos teisė duoda progos politiniai susipratusiai visuomenei iškelti valstybinės santvarkos reorganizacijos arba patobulinimo klausimus, kurie turi būti tautos atstovybės arba parlamento apsvaistyti. Savu ruožtu, jau Seimo priimtasai konstitucijos pakeitimas ar papildymas gali būti visos tautos dalyvavimu balsavimuose patikrintas ir patvirtintas arba rastas tautai nepriimtinas ir atmestas. Toks piliečių dalyvavimas konstitucijos keitimo svarstyme sudaro jų konstitucinio referendumo teisę. Valstybės konstitucija nėra numačiusi kitokio referendumo įstatymų leidime, bet ir šios rūšies referendumas gali būti neleistas panaudoti, kada pats Seimas jo priimtą konstitucijos pakeitimą nubalsuos 4 / 5 visų Seimo atstovų balsų dauguma / konst. Str. 103 /.

Tiesioginis tautos dalyvavimas įstatymų leidime dabartiniais laikais beveik neįgyvendinamas. Lietuvos valstybės konstitucija šios teisės krašto piliečiams nenumatė, kadangi valstybėje gyveno bent trys milijonai žmonių ir susirinkti krašto rinkikams arba eventualiniai nustatytam kvorumui, kuris demokratiškoje turėtų sudaryti balsuotojų daugumą, būtų labai sunku ir nuostolinga. Bet ir susirinkus būtų labai sunku ką nors tvarkingai apsvaistyti, nes tai atimtų labai daug laiko, o be to ir nebūtų tinkamos vietos kur posėdžiauti. Todėl valstybės valdžios vykinimas yra pavestas konstitucijos nustatytoms institucijoms, būtent: Seimui, Vyriausybei ir Teismui / konst. str. 2/.

Konstitucijoje priimta valstybės valdžios vykinimo tvarka atitinka klasikinei valstybės valdžios galių paskirstymo teorijai, pagal kurią gerai organizuotoje valstybėje turi būti toki santvarka, kad viena valstybės valdžios galia galėtų tramdyti ir kontroliuoti bei pusiausvyroje laikyti kitą galią²¹.

²¹ Montesquieu. L'Esprit des lois, 1748, kn. XI, pers. IV kur sakoma iš psl. 109: „il faut que par la dispositions des choses le pouvoir arrete le pouvoir“. Locke. Essay on Civil Government, 1690, p. 453.

Valstybėje negali teisėtai veikti joks įstatymas, kuris prieštarautų konstitucijai / konst. str. 3 /. Kitaip tariant Seimui yra uždrausta leisti tokius įstatymus, kurie išeitų už konstitucijos pagrindinių nuostatų ribų ir varžytų piliečio teises ar siaurintų jo laisves.

Toks draudimas yra svarbus ir reikalingas, kadangi gali atsirasti Seimo atstovų tarpe, itin vykdomoje valstybės valdžios institucijoje – vyriausybėje – tokių tendencijų, kad pasiėmus daugiau valdžios ir galių, kad turėjus tvirtą valdžią ir tuomi, natūralu, susiaurinus piliečių laisves. Konstituciniu keliu toks valdžios per didelis pasisavinimas yra neteisėtas ir todėl negalimas, nes toks konstitucijai neataitinkantis įstatymas arba leidžiamas vyriausybės parėdymas būtų negaliojantis ir piliečiams neprivalomas. Tauta suteikdama valdžiai tam tikrai suverenumo vykinimo teises ir dėdama jai konstitucines pareigas nepavedė savo pastatytai valdžiai elgtis nesuderinamai su pagrindiniu tautos suverenumo vykinimą normuojančiu įstatymu arba konstitucija. Jeigu valstybės valdžia rastų, kad konstitucija yra reikalinga kurių nors patobulinimų arba pakeitimų, tai pačioje konstitucijoje yra numatytas kelias kaip prie tokių reformų eiti ir jas įgyvendinti. Darant gi konstitucijos keitimas vėl yra duodama progos pačiai tautai pareikšti savo valią dėl naujų įvestinų nuostatų jos suverenumui vykinti. Savo nusistatymą konstitucijos keitimo atveju tauta turi teisėto pagrindo ir gali pareikšti reikalaujama referendumo konstitucijai priimti.

Seimas yra nuolatinis ir paprastas tautos valios reiškėjas, nes jį sudaro ne kurių grupių ar luomų bei profesinių organizacijų, bet visos tautos renkami atstovai. Seimas reiškia tautos valią leisdamas įstatymus, prižiūradamas vyriausybės darbus, priimdamas vyriausybės biudžetą ir svarstydamas jo vykdymo apyskaitą / konst. str. 27, 28, 29 /, ratifikuodamas vyriausybės daromas su kitomis valstybėmis sutartis / str. 30 /; pradėdamas ar baigdamas karą, jei rastų, kad tokios kraštutinės tarptautiniams ginčams spręsti priemonės galėtų imtis, atsižvelgiamai į krašto karišką pasiruošimą ir jo ūkišką pajėgumą. Tarptautinių ginčų sprendimas karo priemonėmis nebuvo ir nėra Lietuvos valstybės santykiavimo su kaimynais tinkama priemonė, neliečiant šiuo pasakymu senos praeities šios valstybės vestos politikos ir nesiimant čia jos apibūdinti. Atgimusios Lietuvos valstybės tarptautinė politika buvo paremta taikos principu ir nebuvo imtasi karo bet kuriems ginčams su kaimynais spręsti. Lietuva vedė tik gynimosi karus, nes jeigu valstybę užpuola priešas, tai vyriausybė turi gintis nelaukdama Seimo leidimo pradėti karo veiksmus / konst. str. 31 /. Visi Lietuvos valstybės vestieji nepriklausomybės karai po pirmojo pasaulinio karo buvo vien nuo agresorių gynimosi vartotos priemonės.

Tautos suverenumo vykinimas teisinėje valstybėje yra aprėžtas konstitucijos nuostatais bei pagal juos išleistais atatinamais įstatymais. Vyriausybei nesilaikant nustatytų konstitucinių jos valdžios galių apibrėžtų arba kalbamus nuostatus paremtai interpretuojant susidaro valstybiniame gyvenime antikonstitucinės politinės situacijos. Valstybės valdžios galios tokiu atveju pereina į rankas tokių asmenų, kuriems neretai daugiau rūpi jų asmeniškiosios garbės troškimas arba egoistinių siekimų vykinimas, politinio keršto arba atsiskaitymo realizavimas, bet ne tautos gerovė ir garbė. Tada pereinama į diktatūras ir kitokius nekonstitucinius režimus.

Literatūra ir šaltiniai

Maksimaitis, Mindaugas. Juodžiausias Mykolo Römerio gyvenimo tarpsnis. *Teisė*, 2017, t. 102, p. 16–30.

<https://doi.org/10.15388/Teise.2017.102.10515>

Raulinaitis, Pranas Viktoras. Lietuvių tautos suverenumas; istoriniai-teisinė raida kovų už teisę ir laisvę. Rankraštis, 1952. *Library of Congress, Rare Books – Law Library Reading Room (Madison, LM242)*, KKJ7101. R38, 1952, <https://lccn.loc.gov/66057564>.

Raulinaitis, Pranas Viktoras. Parlamentinė užsienio politikos kontrolė. *Parlamento studijos*, 2013, Nr. 14, p. 178–207. Taip pat prieiga per internetą: <https://journals.lnb.lt/parliamentary-studies/article/view/256/216>. Žiūrėta 2022-02-07.

Raulinaitis, Pranas Viktoras. Parlamentarizmas. II. Parlamentinės tvarkos esmė. *Parlamento studijos*, 2018, Nr. 25, p. 190–214. Taip pat prieiga per internetą: <https://journals.lnb.lt/parliamentary-studies/article/view/53/40>. Žiūrėta 2022-02-07.

Raulinaitis, Pranas Viktoras. *Parlamentarizmas*. Klaipėda: Lituania, 1925.

Raulinaitis, Pranas Viktoras. *Administracijos principai*. Kaunas, 1926.

Raulinaitis, Pranas Viktoras. Tautos suverenumas. *Lietuva*, 1954, Nr. 5.

[Romeris, M.] X. Y. *Lietuvos sovietizacija 1940 metais*. Rankraščio teisėmis. Augsburgas, 1949.

Sagatienė, Dovilė. Neiširta Lietuvos moterų istorija: jų kelias teisininko profesijos link XIX–XX a. sandūroje. *Lyčių studijos ir tyrimai*, 2015, Nr. 13, p. 10–24. Taip pat prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2015~1488467834646/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>. Žiūrėta 2022-02-07.

Svarauskas, Artūras. Raulinaitis Pranas Viktoras. *Lietuvos Respublikos Seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*. Sud. Aivas Ragauskas, Mindaugas Tamošaitis. Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007, p. 435–438.

Veilentienė, Audronė. Įžanga P. V. Raulinaičio straipsniui: tarpukario Lietuvos parlamentaras apie parlamentinę užsienio politikos kontrolę. *Parlamento studijos*, 2013, Nr. 14, p. 175–177. Taip pat prieiga per internetą: <https://journals.lnb.lt/parliamentary-studies/article/view/255/215>. Žiūrėta 2022-02-07.

Veilentienė, Audronė. Seimo nario Prano Viktoro Raulinaičio knyga „Parlamentarizmas“. *Parlamento studijos*, 2018, Nr. 25, p. 188–189. Taip pat prieiga per internetą: <https://journals.lnb.lt/parliamentary-studies/article/view/52/39>. Žiūrėta 2022-02-07.

Veilentienė, Audronė. „Kad šalies parlamentinė institucija būtų šventovė“. Seimo nario Prano Raulinaičio knyga „Parlamentarizmas“. *Parlamento studijos*, 2018, Nr. 24, p. 160–161. Taip pat prieiga per internetą: <https://journals.lnb.lt/parliamentary-studies/article/view/67/52>. Žiūrėta 2022-02-07.